

СТОРІНКА РЕЦЕНЗЕНТА

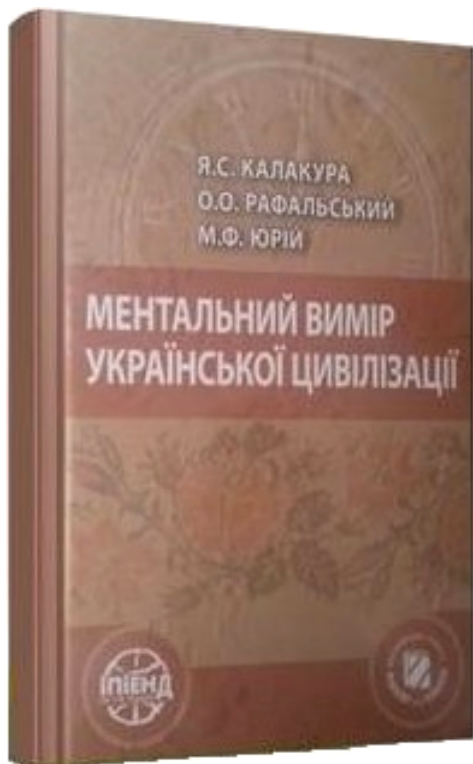
УДК 930.1

ЄДНІСТЬ У РІЗНОМАНІТНОСТІ, АБО ОСМИСЛЕННЯ КУЛЬТУРНО-ГЕНЕТИЧНОГО КОДУ УКРАЇНСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

[рец.] *Калакура Я., Рафальський О., Юрій М. Ментальний вимір української цивілізації.* Київ: Генеза, 2017. 560 с.

Оксана Гомотюк

Тернопільський національний економічний університет
Україна, 46009, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11
e-mail: oksana_homotuk@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2856-8541>

Сьогоднішній світ декларує міжкультурний діалог, повагу до звичаїв, традицій, розуміння образу іншого та пізнання себе самого. У контексті світових подій наша країна – одна з найдавніших держав Європи – то виникала на її геополітичних картах, набуваючи обертів, вражаючи сучасників могутністю, розумом, шляхетністю, то знов зникла за назвою складової чужого державного організму. При цьому нищилося українство, його здобутки,

ділили на частини матірню територію. Українське буття супроводжували криваві події, зради провідників, інколи бездумні, анархічні виступи широкого загалу, міжусобиці та суперечки. Проте паралельним джерелом життя була історична пам'ять про величні мрії та прагнення, вчинки безмежної жертовності та відваги. Головну функцію збереження української суті, духу, традицій, національно-державної ідеї виконувала українська ментальність, що виступала способом мислення та світосприйняття багатьох поколінь українців. Метою рецензованого дослідження є осмислення становлення та розвитку ментальних ознак української цивілізації в історичному контексті.

Зрозуміти себе самого є можливим через розуміння своїх спільних рис, свідомості, національного характеру, традицій, світогляду, цінностей або ж визначитися в особливостях своєї ментальності. Особливо актуалізуються міждисциплінарні дослідження нашої сутності, української ментальності в умовах розбудови української державності, трансформаційних змін в українському суспільстві, потребою органічного поєднання демократичних цінностей і національних традицій, подолання викликів пам'яті, пов'язаних із гібридною війною, здобуття перемоги у військовій та інформаційній боротьбі. Навіть якби не було проблем духовної, економічної, політичної кризи, значення наукових студій щодо ментальності не применшується. Ретроспективний погляд на розвиток ментального ви-

тивний погляд на розвиток ментального виміру української цивілізації доводить потребу об'єктивного збагачення і трансформації наукової думки до потреб суспільства, розуміння ментальних досліджень як філософії державотворчої політики України.

Потужним імпульсом до осмислення сутності феномену української ментальності, історичних витоків та основних етапів розвитку від найдавніших часів до сьогодення є колективна монографія відомих вчених Я. Калакури, О. Рафальського, М. Юрія «Ментальний вимір української цивілізації» (2017 р.). Структура книги добре продумана та послідовно розкриває порушені у дослідженні проблеми. Усі 10 розділів і 37 підрозділів системно та комплексно підходять до надзвичайно важливої проблеми – визначення особливостей української ментальності у розрізі зміни часових проміжків історії українського народу.

Можна з впевненістю констатувати, що ідея вільної, соборної, духовно багатой України пронизує студії багатьох поколінь вітчизняних науковців, які доклали зусиль для подальшого поступу нашої держави, до осмислення специфіки українського буття та ментальності українців. Історично склалося так, що великі українознавці були й «вихователями» у громадсько-політичному житті. Власне, наука ставала генератором національної самосвідомості, була в епіцентрі пошуку моделей розвитку українського суспільства. Колективна монографія розкриває концептуальне бачення ментальності на основі аналізу досліджень М. Максимовича, М. Костомарова, В. Антоновича, П. Куліша, М. Драгоманова, І. Франка, Лесі Українки, В. Винниченка, Д. Антоновича, О. Потебні, М. Сумцова, О. Кульчицького, Ю. Липи, М. Грушевського й ін.

У структурі методології виділено основні парадигми й наукові школи європейських та американських вчених, де означена проблема поставлена на науковий ґрунт упродовж XIX–XX ст. Система теоретико-методологічних засад і наукових досліджень поняття «менталітет», розгляд його з погляду цивілізаційного розуміння історії, складає взаємозв'язаний, органічно цілісний комплекс методології дослідження, яке виокремлено у відповідному підрозділі. Значний внесок у дослідження ментальності пов'язаний з творчістю Т. Шевченка, П. Куліша, П. Чубинського, Лесі Українки, І. Франка. Так, Т. Шевченко своїми творами пробудив свідомість українців, озброївши їх могутньою ідеєю волі. Леся

Українка збагатила знання про український народ, утверджуючи заповітні ідеали свободи, істини, краси, прагнучи пізнати історичний досвід інших народів з метою його застосування у власній історії. Творчість І. Франка є важливою сторінкою у становленні цілісної системи знань про Україну й українців.

Відомий серед європейської громадськості антрополог Ф. Вовк запроваджував нові методи та принципи українознавчого дослідження у галузях етнології, етнографії, фольклористики. В єдиний потік зливаються провідні течії та напрями українознавчої думки, консолідується її представники навколо високих ідеалів української національної та державницької ідеї з метою глибокого, об'єктивного, всебічного та правдивого дослідження і висвітлення українського буття, ментальності. Ці й інші студії дозволили вибудувати колективний образ ментальності українського народу, що ґрунтується на зв'язку з природно-географічним середовищем, любов'ю до землі, високим інтелектом, працьовитістю, волелюбністю, емоційністю, чутливістю, первинністю індивідуального над колективним. Синтезовано всю сукупність знань, які стосуються українського етносу, території їхнього розселення та побутування, мови, культури, вірувань, побуту, обрядів, звичаїв, господарського, політичного та духовного життя, складання української нації, державно-правових відносин, її інтелектуальних надбань, міжнародних зв'язків.

Система інтегрованих знань про українську ментальність, про закономірності зародження, розвитку та життєдіяльності душі, культурно-генетичного коду українського народу в часових і просторових вимірах, складалась поступово. У роботі проаналізовано основні етапи розвитку ментальності у дохристиянську та християнську добу, через повсякденність і набуті особливості у Київській, Галицько-Волинській і Литовсько-Руській державах. Запорізька Січ стає зародком реалізації української національної ідеї, становлення козацького політичного автономізму, утвердження моральних і християнських чеснот. На очах мінявся лідер нації: на зміну старій князій аристократії, що керувала Руссю за часів Київської держави, козацька старшина стає політичним лідером. Багаторічне функціонування Запорізької Січі було, власне, підготовчим етапом формування української козацької держави. Там пройшли перший вишкіл державотворення Б. Хмельницький і його найближчі соратники, там було закла-

дено основу майбутньої армії – козацьке військо, звідти черпала молода держава талановитих воєначальників, адміністраторів і дипломатів. У такий спосіб формувалася козацька ментальність, зустрілися та поступово синтезувалися, як підкреслюють автори монографії, архаїчно-землеробська (селянська) і ранньомодерна та модерна – козацько-лицарська з її ідеалами свободи, волелюбства, нескореності та народовладдя. У той же час травми Переяслава, Батурина, Полтави сіяли зерна меншовартості, породжували подвійну лояльність.

Культурне будівництво І.Мазепи не було продиктоване лише побожністю гетьмана, або тільки проявом культурно-історичних уподобань і потреб, хоч вони, безумовно, коренилися у його творчій натурі. Культурне будівництво І.Мазепи було псевдонімом будівництва державного, обмеженого обставинами. Його державна стратегія була ширша за чисто військову, бо обіймала боротьбу за молоде покоління, яке мало бути вільне від скаліченості батьків сучасників і продуктів доби Руїни. І.Мазепа дбав про те, щоб виростити покоління, здатне перенести на злам століть історичну пам'ять державної нації у майбутнє, виплекати покоління, яке б увібрало суверенний дух нації, її ідею, високу духовність. Гетьман І.Мазепа повів обережний курс на збереження політичної окремішності Гетьманщини, чинив спротив зросійщенню українців, сприяв розвитку культури і прилученню якнайбільшої кількості народу до духовних скарбів.

У роботі зроблено наголос на трагічних сторінках історії українського народу, що пов'язані із деформацією української ментальності, зміною генофонду українців. З кінця 1920-х і впродовж 1930-х рр. у радянській Україні посилювався наступ командно-адміністративної та репресивної сталінської машини. Насилля зазнали як всі галузі українознавства: українська історія, філологія, археологія, етнографія, антропологія, мистецтвознавство, історія економіки, права й ін., так і весь український народ. Шляхом кривавих репресій, «чисток», голодомору, кампаній проти «українського буржуазного націоналізму» утверджувалося так зване марксистське трактування українського буття, нівелювалися його національні цінності й особливості.

Перехід до тотальної ідеологізації всього життя, розгортання кампанії з «викриття ворогів і шкідників на культурному і науковому фронті», масових репресій проти українців, спричинило нищення національних традицій під прикриттям «пролетарського інтернаціоналізму», насадженням російського патріотизму, утвердженням совкової свідомості.

Здобуття Україною незалежності не нівелює значимість студій ментальності, а надає їм більш важливого значення. Відновлення державної незалежності сприяло формуванню якісно нового політичного, економічного й інтелектуального підґрунтя для розвитку знань про Україну та українців. Еволюція української ментальності на тлі реформ і цивілізаційного вибору України потребує її самозахисту, враховуючи неоекспансіоністську політику РФ, окупацію Криму та збройну агресію на Донбасі, підкреслюють автори монографії (с. 538).

Вагомо, що вчені презентують ментальний образ українця, який складався як на материковій землі українців, незважаючи на її розірваність між Польщею, Литвою й Угорщиною, між Річчю Посполитою та Москвою, між Російською та Австро-Угорською імперіями, так і за її межами – представниками української діаспори. У такий спосіб підкреслено соборність образу українця. В єдиний потік зливаються провідні течії та напрями наукової думки, консолідується її представники навколо високих ідеалів української національної та державницької ідеї з метою глибокого, об'єктивного, всебічного та правдивого дослідження і висвітлення українського буття.

Немає сумнівів, що праця знайде чисельну аудиторію й отримає схвалення наукової спільноти. Виконана на високому професійному рівні, колективна монографія важлива для української історичної науки, містить новий підхід до дослідження ментального виміру української цивілізації. Рецензована книга дає потужний імпульс для подальшого поглибленого вивчення як ментальності українців незалежної України, так і української діаспори, що перебуває у полікультурному просторі, збереження та розвитку українських традицій істориками, політологами, фахівцям у галузі культурології, соціології та психології.